

Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія
Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Seriâ: İstoriâ ta arheologiâ
Vestnik Dnepropetrovskogo universiteta. Seriâ: İstoriâ i arheologiâ
Dnipropetrovsk University bulletin. History & archaeology series

Visn. Dnipropetr. univ., Ser.: İstor. arheol. 2017. 25(1), 124–138

doi: 10.15421/261714

ISSN 2412-5334 (Print)
ISSN 2414-9578 (Online)

www.via.dp.ua

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРИЯ World History

УДК 94 (498) (=411.16) «1939/1945»

І. Г. Радченко

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Допомога благодійних організацій євреям Румунії та «Трансністрії» у роки Другої світової війни

Стаття стосується діяльності філантропічних організацій щодо надання допомоги євреям Румунії та «Трансністрії». Характеризуються окремі з діючих благодійних організацій та проаналізовано механізм їхньої співпраці між собою. На основі залучених автором джерел із провідних американських архівів та новітньої літератури окреслено масштаб й типи наданої допомоги, розкриті деякі маловідомі факти діяльності філантропічних організацій щодо рятування євреїв «Трансністрії». Окреслені та охарактеризовані хронологічні етапи, впродовж яких надавалась допомога румунським євреям. Визначено, що завдяки активним зусиллям благодійних організацій на території Румунії та «Трансністрії» значна кількість єврейського населення змогла вижити. Виявлено, що допомога євреям Румунії та «Трансністрії» відбувалась впродовж всієї війни; але найефективнішою її фазою став період кінця 1943–1945 рр., що було пов'язано із подіями на фронті. Вказано, що надана допомога стосувалася переважно депортованих (румунських) євреїв, в той час як більша частина місцевих (українських) вже була винищена румунською окупаційною владою.

Ключові слова: Голокост, Губернаторство «Трансністрія», Джойнт, благодійна організація, В. Філдерман

Радченко И. Г. Помощь благотворительных организаций евреям Румынии и «Транснистрии» в годы Второй мировой войны.

Статья посвящена деятельности филантропических организаций по предоставлению помощи евреям Румынии и «Транснистрии». Характеризуются отдельные из действовавших благотворительных организаций и проанализирован механизм их сотрудничества между собой. На основе привлеченных автором источников из ведущих американских архивов и новейшей литературы обозначены масштаб и типы предоставленной помощи, раскрыты некоторые малоизвестные факты деятельности филантропических организаций по спасению евреев «Транснистрии». Обозначены и охарактеризованы хронологические этапы, в течение которых предоставлялась помощь румынским евреям. Определено, что благодаря активным усилиям благотворительных организаций на территории Румынии и «Транснистрии» значительная часть еврейского населения смогла выжить. Выведено, что помощь евреям Румынии и «Транснистрии» происходила на протяжении всей войны; но наиболее эффективной ее фазой стал период конца 1943–1945 г., что было связано с событиями на фронте. Указано, что предоставленная помощь касалась преимущественно депортированных (румынских) евреев, в то время как большая часть местных (украинских) евреев уже была уничтожена румынской оккупационной властью.

Ключевые слова: Холокост, Губернаторство «Транснистрия», Джойнт, благотворительная организация, В. Фильдерман

□ Радченко І. Г., 2017

Стаття виконана у межах науково-дослідної роботи кафедри всесвітньої історії Дніпровського національного університету ім. О. Гончара 0116U002263 «Проблеми міжцивілізаційної взаємодії суспільств Заходу і Сходу у нову та новітню добу».

Radchenko I. G. The Philanthropic Organizations' Assistance to Jews of Romania and «Transnistria» during the World War II.

The article is devoted to assistance, rescue to the Jewish people in Romanian territory, including «Transnistria» in 1939–1945. Using the archival document from different institutions (USHMM, Franklyn D. Roosevelt Library) and newest literature, the author shows the scale of the assistance, its mechanism and kinds. It was determined some of existed charitable organizations and analyzed its mechanism of cooperation between each other. Before the war, the Romanian Jewish Community was the one of largest in Europe (after USSR and Poland) and felt all tragedy of Holocaust. Romania was the one of the Axis states; the anti-Semitic policy has become a feature of Marshal Antonescu policy. It consisted of deportations from some regions of Romania to newly-created region «Transnistria», mass exterminations, death due to some infectious disease, hunger, etc. At the same moment, Romania became an example of cooperation of the international organizations, foreign governments on providing aid. The scale of this assistance was significant: thanks to it, many of Romanian Jews (primarily, children) could survive the Holocaust: some of them were come back to Romanian regions, others decide to emigrate to Palestine. The emphasis is placed on the personalities, who played important (if not decisive) role: W. Filderman, S. Mayer, Ch. Colb, J. Schwarzenberg, R. Mac Clelland and many others. It was found that the main part of assistance to Romanian Jews was began to give from the end of 1943, when the West States, World Jewish community obtained numerous proofs of Nazi crimes against the Jews (and, particularly, Romanian Jews). It is worth noting that the assistance was provided, mostly, for Romanian Jews, deported from Regat; some local (Ukrainian) Jews also had the possibility to receive a lot of needful things. But before the winter 1942, most of Ukrainian Jews was exterminated in ghettos and concentration camps. The main kinds of the assistance were financial (donations, which was given by JDC through the ICRC and Romanian Jewish Community), food parcels, clothes, medicaments, and emigrations from «Transnistria» to Romania, Palestine (after 1943). Considering the status of Romania (as Nazi Germany's ally in World War II), the international financial transactions dealt with some difficulties, which delayed the relief, but it was changed after the Romania's joining to Allies. The further research on the topic raises new problem for scholars. Particularly, it deals with using of memoirs. There is one other important point is inclusion of national (Ukrainian) historiography on the topic, concerning the rescue of Romanian Jews, to European and world history context.

Key words: Holocaust, JDC, ICRC, Philanthropic organization, Romanian Jews, «Transnistria».

Постановка проблеми. Кожен військовий конфлікт порушує гострі питання гуманізму та співчуття до долі жертв, що може проявлятися у різних формах – у пасивній (милосердя, або звичайне емоційне сприйняття чужого болю) або активній (готовність зробити щось для полегшення або звільнення людини від біди). Саме остання підштовхує людину або групу людей до організації певної допомоги або порятунку. Проте характер, масштаб, своєчасність надання такої допомоги не завжди залежать від зусиль тих, хто їх прагне надати. На наше переконання, діяльність міжнародних благодійних організацій у роки Другої світової війни заслуговує на увагу, оскільки руйнівні бойові дії, відсутність чіткої координації зусиль з надання допомоги постраждалим тощо стали серйозними причинами для недостатнього надання (у багатьох випадках – й відсутності) допомоги цивільному населенню Європи. Важливо підкреслити, що саме воно було найбільш вразливим, потерпало від жахливих умов (голоду, злиднів, різних хвороб) і потребувало невідкладної допомоги.

В особливому становищі опинилася єврейська етнічна спільнота Європи, яка, згідно з планами нацистів та їхніх союзників, від самого початку війни була приречена на загибель. Шанси отримати допомогу в окупованих європейських країнах (а тим більш – країнах Осі) були

мінімальними. В багатьох випадках ці шанси були пов'язані з активністю єврейської общини чи її окремих представників у тій чи іншій країні, можливості піти на вимушене співробітництво з ворожим політичним режимом заради полегшення умов життя своїм співвітчизникам. Для цього представники єврейських общин встановлювали контакти з міжнародними організаціями, дипломатичними установами різних країн світу. Кожен такий крок супроводжувався ризиком для життя не лише осіб, що цим займалися, але і всієї єврейської громади у будь-якій країні.

Тема допомоги євреям у роки Голокосту є однією з найболючіших, передусім, для самого єврейського народу, нащадків тих, хто був знищений в газових камерах Аушвіцу чи розстріляний у Бабиному Яру. Адже постає питання: якщо допомога була можлива, то чому близько 6 мільйонів євреїв не вдалося врятувати? Що постало на заваді? Чому так пізно послідувала реакція міжнародної спільноти на Голокост в Європі? Власне, ці та інші питання є складними і дискусійними для розгляду, як для сучасних західних, так і держав, що розвиваються; кожна з них втратила істотну кількість власного єврейського населення, не зумівши надати своєчасну допомогу та порятунок. Проте є тисячі й десятки тисяч тих, що вижили, тих, кому вда-

лося допомогти в роки війни. Болісність проблеми стає часто на заваді не упередженим дослідженням, як і не бажання згадувати про «незручні» сторінки історії, визнавати власну байдужість, іноді – ворожість, зважаючи на традицію європейського антисемітизму.

У цьому плані показовою є проблема євреїв у Румунії, які напередодні Другої світової війни зіткнулися з масовими проявами антисемітизму, що стало підґрунтям для політики «очищення» країни від єврейського елементу, провадженій союзником Гітлера маршалом І. Антонеску. Але специфіка Румунії полягала в тому, що представники місцевих єврейських общин, не зважаючи на антисемітську політику уряду, мали змогу виживати і надавати допомогу своїм співвітчизникам, передусім – депортованим до «Трансністрії». Для цього вони використовували власні зв'язки з І. Антонеску, королівською сім'єю, дипломатичними установами, міжнародними організаціями. Румунія як країна-союзниця нацистської Німеччини, представляє собою унікальний приклад поєднання політики геноциду євреїв та організації допомоги з боку міжнародних організацій.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. У цілому проблема допомоги євреям у роки Другої світової війни належить до маловивчених у *зарубіжній історіографії*, зважаючи, що перші публікації з'явилися у 1960–1970-х рр. Стосовно допомоги євреям Румунії та «Трансністрії», то у 1967 р. була опублікована стаття *ізраїльської* дослідниці Д. Літані, присвячена знищенню євреїв Одеси в роки Голокосту; вона містила важливі статистичні дані щодо чисельності жертв та базувалася на документах румунського походження. При цьому авторка ставиться доволі скептично щодо допомоги євреям з боку іншого населення, проте наводить такі факти, що можна вважати першою спробою підняти питання допомоги євреям у роки Голокосту в «Трансністрії» (Litani, 1967).

У цей же період міжнародним інститутом Яд-Вашем було видано збірку наукових статей (Gutman & Zuroff, 1977), присвячених темі порятунку та допомоги, упорядниками якої були відомі ізраїльські дослідники І. Гутман та Е. Зуроф. Фактично, ці публікації започаткували новий напрям у дослідженні Катастрофи європейського єврейства. Хоча зазначені дослідження стосувалися окремих країн або регіонів

Європи, була здійснена спроба показати узагальнення зусиль усіх міжнародних інстанцій щодо надання допомоги євреям, особливості функціонування цих організацій та механізму надання ними допомоги.

У подальші роки історіографія з теми Голокосту в Румунії поповнилася серйозними дослідженнями. Першими з них стали роботи відомого ізраїльського дослідника Є. Бауера (Baier, 1981). У своїй праці, базуючись на значному колі джерел (на той момент, уперше залучених до наукового обігу), він представив діяльність благодійних організацій, особливо Джойнту, по кожній європейській країні. Разом з тим, намагаючись охопити у своїй роботі увесь континент, Бауер не вдається до конкретних фактів, наприклад механізму діяльності цих установ в кожній країні (це, зокрема, стосується і Румунії), обмежуючись узагальнюючими даними.

Також ізраїльська історіографія з теми Голокосту в Румунії збагатилася працями, присвяченим порятунку євреїв у Палестині. Серед них – роботи Д. Порат, Д. Офер. Д. Порат звернулася до проблеми порятунку євреїв Трансністрії, розглядаючи її в тісній взаємодії з сіоністським рухом у Палестині. Авторка наводить багато фактів фінансової співпраці американських організацій (передусім, Джойнту) з різними сіоністськими установами Палестини та інших країн (Porat, 1989). Подібна проблематика простежується у роботі її колеги, проте Д. Офер розглядає порятунок єврейського населення Європи, не надто зупиняючись на Румунії (Ofer, 1990).

Вагомим внеском ізраїльської історіографії щодо Голокосту в Румунії стали численні праці Ж. Анчеля*. До його заслуг належить публікація джерел з Голокосту в «Трансністрії» та Румунії (Ansel, 2003). Крім того, одну зі своїх визначних праць він присвятив економічному знищенню румунських євреїв режимом Антонеску (Ansel, 2007). Відмітимо, що історик намагався комплексно розглянути усі події, що відбувалися на румунських теренах в добу Голокосту, тому організація допомоги румунським євреям також знайшла часткове висвітлення в монографії.

Окремо слід виділити працю спеціаліста з історії американського сіонізму З. Сегева, де розкрито особливості функціонування Всесвітнього єврейського конгресу впродовж Другої світової війни та Голокосту. Автор акцентував

* Ж. Анчель, за походженням, був румуном. Проте, вся його наукова кар'єра була тісно пов'язана з Ізраїлем, Яд-Вашем. На думку автора, доцільними

буде віднести його саме до ізраїльської історіографії.

увагу на взаємовідносинах конгресу з державними установами США та єврейськими філантропічними організаціями. За словами науковця, особливо непростими були стосунки конгресу з Джойнтом, передусім, через розбіжності у поглядах на пункт призначення єврейських біженців: Джойнт вважав неприпустимим, що таким кінцевим пунктом буде Ерец-Ізраель, на чому наполягав, у свою чергу, Всесвітній єврейський конгрес (Segev, 2014).

Румунська історіографія, як, власне, і переважна частина молдавської, багато уваги приділяє перегляду результатів Голокосту на румунських теренах та ролі головних винуватців у геноциді (наприклад, роль маршала І. Антонеску), що стало частиною національної політики країни. Тема допомоги румунським євреям не є центральною у дослідженнях, проте їй також приділено увагу, особливо в контексті реакції міжнародної єврейської спільноти на трагічні події, що відбувалися в країні протягом Другої світової війни. Так, Ф. Стан у своїй роботі (Stan, 2012) використовує різнопланові документи з архівів Румунії, Молдови; М. Розен, очевидець Голокосту в Румунії, спирається на значний обсяг документів, що нині зберігаються в румунських архівних установах, та історіографічну базу (Rozen, 2006).

Окремих глибоких праць з теми немає і у **молдавських** науковців. Так, С. Назарія у своїй узагальнюючій праці (Nazarija, 2005) намагався розкрити майже усі питання, пов'язані з темою Голокосту, зокрема порятунку та допомоги, що зумовило поверховість у їх висвітленні. Особливий інтерес становлять роботи Д. Думітру та В. Солонаря (Solonari, 2009), оскільки тема допомоги від благодійних організацій лунає у їх працях більш виразно. Наприклад, Д. Думітру, звертаючись до низки архівних матеріалів Молдови та Румунії, веде мову про численні акти допомоги місцевому населенню «Трансністрії» та інших регіонів, яка не надходила до адресатів через корумпованість представників румунської влади та румунських офіцерів (Dumitru, 2016).

Російська історіографія з означеного питання представлена працями М. Мельтюхова (Мельтюхов, 2010), О. Дюкова (Дюков, 2010), І. Альтмана (Альтман, 2002), які мають узагальнюючий характер і також торкаються питання діяльності міжнародних благодійних організацій у цілому щодо єврейства. Особливістю цих досліджень є акцентування уваги саме на масових вбивствах місцевого (не лише єврейського) населення в роки війни, а «румунська» тема допомоги висвітлена доволі поверхово.

Значним за обсягом є науковий доробок **американських** дослідників, присвячений темі (Р. Іоанід, П. Шапіро, Г. Ітон). Репрезентуючи своїми дослідженнями, в основному, Меморіальний музей Голокосту в Вашингтоні, автори (Ioanid, 2000; Shapiro, 2015; Eaton, 2013) спиралися передусім на архівні матеріали музею. Однією з цінних для нашого дослідження стала збірка статей під редакцією Р. Брахема (Braham, 1997), до якої увійшли дослідження американських, ізраїльських, румунських, угорських науковців, присвячені Голокосту румунських та українських євреїв. Декілька частин цієї збірки присвячені реакції міжнародної спільноти на події Голокосту, зусиллям (передусім, сіоністських установ) організувати допомогу та порятунок євреям з території «Трансністрії».

Британська історіографія з проблематики представлена роботами Д. Делетанта (Deletant, 2006; Deletant, 2008). Автор детально розглядає депортації євреїв Регату до «Трансністрії», зупиняючись і на питанні допомоги румунським євреям регіону. Науковець більше уваги приділяє організації допомоги всередині самої Румунії, наголошуючи на стосунках В. Філдермана (лідера Федерації єврейських общин Румунії та неформального представника Джойнту) з І. Антонеску, королівською родиною, дипломатами.

Українська історіографія представлена переважно працями регіонального характеру: роботи Ф. Вінокурової (Вінничина), О. Круглова (Одеса), О. Суровцева (Чернівці, Буковина). Так, відомий український дослідник Голокосту, О. Круглов, в своєму дослідженні (Круглов, 2014) особливу увагу приділяє Одещині; при цьому, праця торкається власне механізму знищення єврейського населення регіону, а допомога та діяльність благодійних організацій згадується побіжно. Ф. Вінокурова, використовуючи багатий джерельний матеріал з Вінницького архіву, аналізує події Голокосту на Вінничині (Винокурова, 2010). Зокрема, авторка говорить про організовані спроби міжнародної спільноти, окремих румунських діячів, щодо допомоги євреям «Трансністрії» (мова йде про румунських, а не місцевих, українських, євреїв). Особливо слід виділити дослідження О. Суровцева (Суровцев, 2010; Суровцев, 2011), присвячені буковинським євреям в роки Голокосту, організації їхнього спротиву та порятунку. Останнє, на думку автора, було можливим завдяки діяльності Джойнту, активності Ватикану, румунської єврейської общини, корумпованості румунської влади, готової кризь пальці дивитися на цю допомогу (Суровцев,

2011). Відмітимо, що однією із серйозних проблем у дослідженні історії єврейського населення «підрумунського» підпорядкування є недостатня інтегрованість української історіографії до європейської, у цілому зарубіжної, відсутність цілісного погляду на проблему.

Загалом, тема Голокосту є доволі дослідженою науковцями з різних країн світу. Проте зауважимо, що найчастіше роботи мають або узагальнюючий характер (розглядають в цілому події Голокосту, не виділяючи окремі сюжети), або досліджуються певні події Другої світової війни за окремими регіонами. З одного боку, історія Румунії, «Трансністрії» у роки Другої світової війни є однією з найбільш вивчених в історіографії; з іншого боку, деякі сюжети поки що залишаються поза увагою дослідників, серед яких – допомога міжнародних благодійних організацій євреям цих регіонів на рівні цілісного дослідження. Воно є особливо актуальним, зважаючи на накопичений джерельний ресурс та необхідність його впровадження, осмислення відомих джерел.

Метою цього дослідження є вивчення діяльності благодійних організацій з надання допомоги румунським євреям у роки Другої світової війни. У нашому випадку, початок війни як нижня хронологічна межа дослідження обумовлена також численними антиєврейськими акціями та, фактично, початком Голокосту для євреїв Румунії. **Територіальні межі** дослідження охоплюють територію Регату (Старого Королівства, або Румунії в межах 1918–1940 рр.), а також адміністративної одиниці, створеною румунською окупаційною владою – Губернаторства «Трансністрія».

У дослідженні були використані документи з архіву *Меморіального музею Голокосту в Вашингтоні* (далі – USHMM) та спеціальної колекції *бібліотеки Ф. Д. Рузвельта* (далі – Franklin D. Roosevelt Library), що стосуються діяльності Джойнта, Міжнародного Червоного Хреста, Всесвітнього єврейського конгресу та ін. Ці джерела доцільно розподілити на групи: 1) листування лідерів благодійних організацій та урядових установ щодо можливості надання допомоги румунським євреям. Ця група є найчисельнішою і включає в себе офіційне та неформальне листування. Саме останнє має неабиякий інтерес: доволі часто в таких листах, окрім звичних слів люб'язності та завірень у виконанні тих чи інших операцій, фігурувала інформація про непрості стосунки між організаціями з різних питань; 2) звіти, доповіді представників Джойнту, Міжнародний Червоний

Хрест (далі – МЧХ) та інших установ щодо становища румунських євреїв, де вміщені статистичні дані про характер допомоги, її обсяг (USHMM, RG–19.045M, Reel 5, 7, 11; Franklin D. Roosevelt Library, Henry Morgenthau Jr. Papers, Ira Hirschmann, OF 700, PPE 7383).

Одним із найвагоміших джерел з теми стала «Чорна книга» М. Карпа (Carp, 1946; Carp, 1947), унікальність якої у тому, що вона поєднує спогади очевидця та документи, зібрані ним у роки війни та після її завершення, опублікованою у декількох томах. До кожного М. Карп у додатках подає копії документів, до яких він мав прямий доступ: він був секретарем Єврейської общини Румунії та безпосереднім учасником переговорного процесу з румунською владою та філантропічними організаціями щодо надання допомоги єврейському населенню Румунії та «румунських територій». Карп наводить багато статистичних даних щодо чисельності євреїв напередодні та під час Голокосту.

У 2005 р. було опубліковано звіт Міжнародної комісії Е. Візеля щодо Голокосту в Румунії. У значному за обсягом документі (понад 500 сторінок) прописані усі факти масових винишень румунських євреїв, депортація в інші регіони або країни. Окремий інтерес представляє собою інформація про взаємодію єврейських діячів Румунії та світових організацій з надання допомоги, організації порятунку до Палестини та інших країн. У підготовці звіту приймали участь видатні румунські, ізраїльські, американські історики, соціологи, економісти. Залучивши унікальні документи з архівів Румунії, Молдови, України, США, Німеччини та ін., автори надали об'єктивну картину подій, що мали місце у 1939–1945 рр. у країні (The Report of the International Commission on the Holocaust in Romania, 2005).

В якості джерел були використані спогади очевидця Голокосту в «Трансністрії» Л. Сушона (Сушон, 1998), що стосувалися переважно депортаціям єврейського населення. Важливим свідченням трагедії євреїв «Трансністрії» та Бессарабії є збірка, упорядником якої є Д. Хахам (Хахам, 2011). Про допомогу автори згадують доволі побіжно.

У нашому дослідженні використана характеристика поняття «благодійна організація», надана американськими вченими-політологами Л. Соломоном та Х. Анхелером (Salamon, Anhelel, 1996). Ця класифікація стала результатом ретельних досліджень вчених діяльності благодійних організацій, починаючи від початку їх формування (у XVII ст.) до сучасності.

Отже, вони називають «благодійною» неприбуткову організацію або агенцію, основна мета якої є надання необхідної допомоги нужденному населенню (або окремим її групам) у складні часи (війни, політичні, соціально-економічні кризи та ін.). В свою чергу, неприбуткові організації мають відповідати наступним критеріям:

- наявність внутрішньої структури організації; відповідної цілі, чітко окреслених меж організаційної діяльності;

- інституційна відмежованість від уряду. Це не означає, що вони не можуть отримувати певну урядову підтримку чи те, що чиновники не можуть засідати у наглядових радах цих організацій;

- самоврядні, тобто вони повинні мати власне внутрішнє управління та достатній ступінь автономії;

- відсутність повернення коштів до директорів чи спонсорів. Отже, неприбуткові організації є приватними, первісною метою існування яких не є отримання прибутку (некомерційна мета);

- добровільність, тобто певна ступінь добровільного членства. По-перше, організація має залучати волонтерів у всі свої операції та діяльність; по-друге, добровільність (необов'язковість) (Salamon, Anhele, 1996, p. 2–3).

Оцінюючи діяльність благодійних організацій у Румунії в 1939–1945 рр., відмітимо, що усім критеріям відповідали дві: МЧХ та Джойнт. Проте різні єврейські й неєврейські установи, що співпрацювали з ними в роки Голокосту, певним чином набували цих рис, що наближало їх до низки філантропічних. Зокрема, це стосується Комітету з надання допомоги біженцям та Всесвітнього єврейського конгресу.

Для розуміння ролі цих організацій у процесі допомоги надамо коротку характеристику кожній із них.

Джойнт, або Американський єврейський об'єднаний розподільчий комітет, було створено ще у 1914 р. Проте особливо актуальною стала його діяльність в роки Другої світової війни, як в окупованих країнах, так і країнах-сателітах гітлерівської Німеччини. В останніх діяльність комітету залежала від багатьох чинників, і передусім – від особистих домовленостей з місцевою владою. Румунія в цьому плані є яскравим прикладом такого типу діяльності. Штаб-квартира Джойнту розташовувалася у Нью-Йорку. В Європі організація мала декілька потужних представництв, зокрема у Польщі, Франції, Іспанії, а також у нейтральній Швейцарії. Саме швейцарський офіс і, персонально,

його глава, С. Майер відіграв вирішальну роль у наданні допомоги румунським євреям (Baue, 1981).

Роль Джойнту в організації допомоги мала переважно фінансовий характер. Організація була одним з основних бенефіціарів кожної акції з надання допомоги – чи-то виділення одягу депортованим євреям або ж організація їхньої еміграції до Палестини. Для цього, лідери усіх офісів організації, впродовж війни вели постійні переговори з представниками як єврейської общини Румунії, так і з іншими міжнародними організаціями (благодійними та державними), урядами різних країн. Ці перемовини мали досягти важливої мети – привернення уваги міжнародної спільноти (в тому числі, єврейської) до трагічної долі румунських євреїв та спонукання її до активних дій (в даному випадку – матеріальної допомоги). Для цього було створено так звану Об'єднану єврейську Відозву у складі представників Джойнту, Об'єднаної Палестинської відозви та Національного координаційного фонду. Кожна з цих установ відповідала за певний регіон у світі; Джойнт відповідав за європейський напрямок інстанції (Franklyn D. Roosevelt Library, Henry Morgenthau Jr. Papers. Note Establishing the United Jewish Appeal). Створення Відозви допомогло знайти та зібрати (хоча і з певними труднощами) необхідні кошти для нужденних євреїв, бо у фандрейзінгу брали участь втричі більше потенційних донорів.

Міжнародний Червоний Хрест – найвідоміша благодійна організація, що стала оплотом допомоги в роки Другої світової війни усім постраждалим, «незалежно від расової чи релігійної приналежності» (USHMM, RG–19.045M, Reel 5, G59/2/112–56). Керівниками організації були Ж. Шварценберг та М. Губер. Румунську філію очолював Ч. Колб, один із організаторів та учасників допомоги депортованим румунським євреям.

Зазначимо, що МЧХ тісно співпрацював з багатьма єврейськими установами, і передусім з Джойнтом. Ті кошти, що надходили від комітету, Червоний Хрест розподіляв у місцеві єврейські общини та громади. Звісно, що без контролю та координування з боку лідерів Джойнту не обходилося. Останні розуміли всю небезпеку передачі коштів до однієї з країн Осі. Але тут важливу роль відігравали діячі єврейської румунської общини, деякі з яких були неофіційними представниками Джойнту (В. Філдерман).

Механізм співпраці благодійних організацій стає зрозумілим з особистих листів представників дипломатичних місій США та МЧХ у лютому 1944 р. З цих листів випливає, що «Джойнт отримав офіційний дозвіл (ліцензію) на отримання фінансових коштів [зазначена конкретна сума, \$100,000 – *I. G.*] для передачі коштів євреям Угорщини, Румунії та нейтральних країн». Підкреслюється і роль МЧХ: організація отримує ці кошти та розподіляє їх за власним розсудом. Проте роль Джойнту є «координаційною» та «контролюючою». При цьому, важливу роль у виділенні цих коштів виконує новостворений Комітет з надання допомоги біженцям – де-факто, урядова установа, що допомагала нужденному населенню Європи у роки Другої світової війни (USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–335. Letter from R. D. McClelland to J. Scharzenberg, May 26, 1944).

Єврейська Агенція – неприбуткова єврейська організація, створена з метою об'єднати усіх євреїв світу в Ізраїлі (на той час, Палестині). У своїй діяльності зіткнулася із активними спротивом британської влади, проти якої організувала підпільну боротьбу. Діяльність Агенції, як сїоністської установи, була представлена і в Румунії, де вона разом із Джойнтом допомогала депортованим євреям емігрувати до Палестини (Franklyn D. Roosevelt Library, OF 700; Porat, 1981).

Всесвітній єврейський конгрес (далі – ВЄК) був найбільш впливовою єврейською організацією в світі, що мала представників майже у кожній країні. Її лідерами були С. Вайс та Н. Голдман, активні діячі сїоністського руху. Конгрес був одним із координаторів процесу надання допомоги у різних європейських країнах, у першу чергу Швейцарії, де її представником був Г. Рїгнер. Саме останній разом із С. Майєром, Ч. Колбом, Ж. Шварценбергом становив ядро всіх операцій щодо допомоги європейському єврейству, і, зокрема, румунському. Осередок Конгресу у Румунії представляв В. Фїшер, з яким тісно була пов'язана діяльність сїоністського руху (лідер – М. Бенвінішті) (Segev, 2014). Сїоністські угруповання у Румунії становили собою доволі потужне, окреме від усіх інших, об'єднання. Їх основною метою була підготовка єврейського населення до еміграції в Палестину, що не завжди співпадало з планами лїдерів єврейської общини Румунії, передусім – В. Фїлдермана та рабина О. Шафрана, які були не сїоністами. Проте В. Фїлдерман, на відміну від представників не

сїоністського руху, мав достатньо тісні взаємовідносини з ВЄК, що позитивним чином проявилось під час організації допомоги та порятунку постраждалих румунських євреїв (Baueg, 1981).

Комітет допомоги біженцям війни (з 1944 р.) був заснований за особистим наказом президента США Ф. Д. Рузвельта та за активного сприяння секретаря Державного Казначейства Г. Моргентая (Franklin D. Roosevelt, Ira Hirschmann. Executive Order #9417, Establishing a War Refugee Board). Представництва Комітету були створені у всіх нейтральних країнах, зокрема у Швейцарії. Головою Женевського офісу був Р. Макклелланд, який брав дієву участь у переговорах щодо допомоги депортованим румунським євреям до «Трансїстрії» МЧХ, Джойнту, єврейської общини Румунії (USHMM, RG–19.045M, Reel 7, G59/4–99; USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–331. Letter from R. D. McClelland to Mr. Saly Mayer, February, 1944).

Після Першої світової війни, за умовами Версальського договору, Румунія отримала 3 регіони: Бессарабію, Буковину та Трансїльванію. Це викликало задоволення широких верств населення всередині країни, до того ж, політичні лїдери гарантували усім етнічним спільнотам Румунії рівні громадянські права. Тим не менш, у державі були доволі сильними антисемітські настрої, що підживлювалися діяльністю румунської інтелїгенції, зокрема, творчістю румунського поета О. Гоги, відомого своєю націоналістичною та ксенофобською позицією по відношенню до єврейського населення Румунії. Антисемітизм у державі особливо посилювався після 1929 р., з початком світової економічної кризи та активізацією нових політичних сил – Залїзної гвардії (першоназва – легїон Архангела Михаїла) на чолї з К. Кодріану. Нова партія була ультраправою, націоналістичною. Її особливістю було тісне переплетіння ідеології з християнством та оголошена боротьба проти іудаїзму та євреїв. Легїон був не єдиною антисемітською партією в Румунії: ще у 1923 р. А. Куза створив Християнську національну лігу захисту – фашистську організацію, що вважала необхідним позбавити усіх євреїв громадянських прав та повністю витїснити з економічного та політичного життя країни (Ancel, 2007). Антисемітизм став одним із невід'ємних елементів національної політики наступних урядів впродовж 1937–1940 рр. Його підсилювала значна чисельність єврейської общини та її активна участь у громадському житті країни. Так, за переписом населення 1930 р. в країні проживало

756 930 євреїв, або понад 4,2 % від загальної кількості осіб; третина (майже 315 тис.) проживала у Бессарабії, Буковині, окрузі Дорохой (Сагр, 1947). Євреї становили від 40 до 50 % міського населення Бессарабії та території Молдови (Ioanid, 2000). Релігійне та культурне життя регулювали декілька єврейських федерацій, одна з таких розташовувалася в межах Регату (Румунії в межах 1918–1940 рр., або Старого Королівства). Особливістю цієї території була наявність ашкеназької та сефардської єврейських общин. Інтереси євреїв у політичному житті країни були представлені 2 організаціями: Єврейська спілка Румунії та Єврейська партія. Першу очолював В. Філдерман; другу, сіоністську за поглядами – Т. Фішер, Й. Фішер та ін. (Там само).

Після тривалої запеклої боротьби із колишніми політичними союзниками та опонентами, у 1941 р. був встановлений режим диктатури маршала І. Антонеску. Своїми діями він продемонстрував прихильність ідеям нацизму, проголосивши у внутрішній політиці повне виключення євреїв із усіх сфер життєдіяльності, у зовнішній – альянс із гітлерівською Німеччиною (Румунія приєдналася до Троїстого пакту 1940 р.) та війна із СРСР за повернення Бессарабії та Буковини, захоплених радянськими військами у 1940 р. (Deletant, 2006). 22 червня 1941 р., вступивши у війну на боці Німеччини, Румунія зайняла Буковину та Бессарабію, втілюючи антисемітські заходи (конфіскація єврейського майна, погроми). Переслідуючи мету повністю «очистити» ці землі від євреїв, уряд Антонеску впроваджував масові вбивства та депортації за р. Дністер (Ansel, 2007).

За переписом населення 1926 р., на території, що пізніше отримала назву «Трансністрія», проживало 2,5 млн. осіб, з яких євреї становили близько 300 000 (Альтман, 2002). На відміну від інших регіонів, «Трансністрія» не мала історичної спадщини як окреме адміністративне об'єднання (Deletant, 2008) та на думку українських дослідників, мала роз'єднане, у культурному та релігійному плані, єврейське населення (Винокурова, 2010; Суровцев, 2011). Згідно з угодою між Румунією та Німеччиною в Тигіні 30 серпня 1941 р., на території за р. Дністер було утворено адміністративно-територіальну одиницю, контрольовану румунською владою – Губернаторство «Трансністрія» (The Report of the International Commission on the Holocaust in Romania, 2005). Впродовж трьох років територія Губернаторства була ареною масового винищення десятків та сотень тисяч місцевих (ра-

дянських) та депортованих (румунських) євреїв; місцем створення концентраційних таборів, де одними із найефективніших методів вбивства були інфекційні хвороби та голод (Суровцев, 2010; Rozen, 2006). Про масштаби здійснених депортацій наведемо один приклад: лише за грудень 1941 р. до «Трансністрії» було депортовано 187 509 євреїв з Бессарабії, Буковини та округу Дорохой; близько 100 тис. з них очікували на депортацію з Губернаторства до Рейхскомісаріату «Україна» (Ansel, 2003).

В діяльності зазначених організацій можна виокремити декілька періодів:

І етап: 1939 р. – червень–липень 1941 р. – охоплює період від приходу до влади І. Антонеску, прийняття антисемітського законодавства, вступу Румунії, як союзниці Гітлера, у війну. Завершує цей період одна з наймасштабніших акцій вбивства румунських євреїв у м. Ясси.

З цього періоду розпочинаються переговори щодо поліпшення становища єврейського населення між В. Філдерманом та румунським диктатором. Цікаво, що Антонеску майже завжди погоджувався на зустрічі з лідерами єврейської общини та запевняв у припиненні усіх антиєврейських заходів. Але кожного разу вони продовжувалися (Ansel, 2007). В цей час відбуваються численні арешти єврейських діячів: зокрема, в результаті погромів у Бухаресті 21–23 січня 1941 р. були заарештовані С. Голдфарб (президент єврейської общини Бухаресту), М. Орековський (лідер Палестинського офісу) та інші провідні діячі єврейських установ (Сагр, 1946). Перед арештом, як правило, відбувалася «примусова конфіскація» (по суті, просте пограбування) та знищення усіх єврейських установ, будинків. Слід відмітити, що, не зважаючи на ризик для життя, В. Філдерман та інші лідери єврейської общини, надавали певну допомогу у цей час своїм співвітчизникам. Зокрема, мова йде про погром у м. Плоешті, коли Філдерман намагався звільнити 50 заарештованих євреїв, серед яких були ветерани Першої світової війни (Сагр, 1946).

Антиєврейські погроми продовжувалися і надалі. Зокрема, влітку 1941 р. у м. Ясси відбувалася серія жорстоких антиєврейських погромів, що супроводжувалися масовими депортаціями та вбивствами. Лише декільком сотням людей вдалося уціліти завдяки допомозі, зокрема єврейської громади та міжнародних єврейських установ, чиї офіси ще працювали у Румунії. Проте, вже у серпні 1941 р., коли Федерація єврейських громад Румунії звернулася із запитом щодо депортацій євреїв з Буковини та

Бессарабії і можливості надання допомоги, румунська влада залишила його без відповіді (Carp, 1947). 27 серпня 1941 р. Федерація, у відповідь на заклик єврейської общини м. Ясси, відправила 200,000 лей в якості фінансової допомоги. Проте ніякого підтвердження, що ці кошти були використані безпосередніми адресатами, так і не було отримано. Імовірно, що вони потрапили до рук місцевої влади (Carp, 1947). Лише спогади жителів міста свідчать, що певна допомога була отримана: «Смерть стала можливою через відсутність води... На станції [під час депортації з м. Ясси – *I. P.*] були присутні представники єврейської общини Румунії, які надали нам одяг (пальта) замість відібраних румунськими солдатами... На одній зі станцій ми отримали їжу від єврейської общини міста...» (Eaton, 2013). Ці випадки також підтверджуються свідченнями жителів Одеси – «столиці» Губернаторства (Сушон, 1998; Хахам, 2011).

У цей період фінансова допомога продовжувала надходити, зокрема і від Джойнту. Так, у звіті віце-директора Джойнту, Д. Хаймана, адресованого членам ради організації, від 19 червня 1941 р., надана інформація щодо виділених матеріальних коштів по кожній країні за перше півріччя 1941 р. Є в цьому списку і Румунія. Слід відмітити, що згадана вона разом із Угорщиною: на ці дві країни було виділено \$95 500 (у порівнянні: Німеччина – \$288 000, Франція – \$265 000, Польща – \$265 000) (Franklin D. Roosevelt Library, PPF 7383. Summary from J. Hуman to M. Troper, S. Loeb, June, 19, 1941) Додамо, що Румунія мала значне єврейське населення у Європі (разом із Польщею та СРСР); окрім того, в цей період на території Румунії відбувалися погроми, а отже, допомога була найнеобхіднішою.

II етап: липень-серпень 1941 р. – вересень 1942 р. характеризується більш радикальними заходами румунського політичного режиму щодо місцевих євреїв (Benjamin, 2001; Stan, 2012). Були прийняті закони про примусову працю для євреїв Регата, що започаткували масові депортації євреїв з Бессарабії, Буковини, румунських територій (зокрема, округу Дорохой) до новоствореної адміністративної одиниці – «Трансністрії». Вигнання єврейського населення супроводжувалося пограбуванням, насильством (Carp, 1947; Круглов, 2014).

У серпні 1941 р. Федерація єврейських общин Румунії звернулася із запитом щодо депортацій євреїв з Буковини та Бессарабії та можливості надати допомогу, але румунська влада залишила його без відповіді (Carp, 1947).

На ці роки припадає більшість знищень румунських євреїв, що були депортовані, зокрема до «Трансністрії», та знищені разом із місцевими, «радянськими» євреями на місці. Новини про розстріли певним чином фігурували у звітах, зокрема Джойнту. Проте головний офіс, як і здебільшого, американське єврейство, не вірило та не бажало вірити таким шокуючим новинам. У цей період В. Філдерман фактично був єдиним, хто намагався зупинити масові депортації та знищення. Використовуючи своє привілейоване становище – гарного приятеля І. Антонеску – він неодноразово звертався до останнього з листами та проханнями про аудієнцію. Антонеску по-різному реагував на ці заклики, але, здебільшого, відсторонено (Carp, 1947).

За домовленостями румунської єврейської общини з румунським урядом, відправка допомоги до «Трансністрії» стала можливою у грудні 1941 р., проте реально це було зроблено після 5 лютого 1942 р. (після отримання дозволу від адміністративних органів «Трансністрії») (Carp, 1947). На той час надання коштів на допомогу стало можливим завдяки Національному банку Румунії, який провів банківську операцію, обмінявши румунські леї на RKKS (окупаційна рейхсмарка – гроші Імперських кредитних кас, що випускалися нацистською Німеччиною на окупованих нею територіях в роки Другої світової війни) фактично за грабіжницьким курсом 1:60 (в той час, як реальний курс становив 1:5–6). В той час в «Трансністрії» вже померло від голоду, холоду, хвороб майже 50 тис. євреїв. (Carp, 1946).

Поворотним моментом у справі допомоги румунським євреям стала катастрофа болгарського судна «Струма», на борту якого знаходилося близько 800 осіб. Судно було зафрахтовано сіоністськими організаціями Румунії для перевезення румунських євреїв до Палестини. Проте, отримавши відмову британської адміністрації на в'їзд до підмандатної території, судно мало відправитися назад, до Румунії, але внаслідок торпедування радянською субмариною потонуло (Ofer, 1990).

На той момент (лютий 1942 р.) «Струма» стала останнім судном, що в рамках нелегальної імміграції перевозило євреїв Європи до Палестини. Розуміючи усю небезпечність, лідери міжнародних організацій, передусім Джойнту та Червоного Хреста, вирішили відкласти еміграцію та зосередитися на поліпшенні життєвих умов на місці, передусім, у «Трансністрії», де в цей час масово вмирили тисячі людей від епідемії та голоду (Gutman & Zuroff, 1977).

III етап: кінець 1942 – 1943 р. В цей період зусиллями керівників общин, допомоги Джойнту, Румунської общини з Бухареста в травні 1942 – грудні 1943 р. вдалося відкрити лікарні, аптеки в гетто Жмеринки, Бершаді, Шаргорода, Могильова-Подільського та ін. (Винокурова, 2010). Відмітимо, що, не зважаючи на те, що допомога надходила переважно «новоприбулим», румунським євреям, місцеве єврейське населення (те, що вціліло під час численних акцій знищення) також мало змогу її отримувати.

У грудні 1942 р. єврейська делегація з Бухаресту відвідала декілька концентраційних таборів у «Трансїстрії», після чого стало можливим відправляти деякі ресурси (передусім, продукти харчування, найнеобхідніший одяг, медикаменти) до євреїв цього регіону. Але найбільш дієві кроки були зроблені в цей час Центром румунських євреїв, який звернувся до Антонеску з проханням дозволити відправлення

рятувальної місії єврейським сиротам. Отримавши дозвіл, Центр відправив 2 комісії: 1) під керівництвом Ф. Шраги – до Могильова; 2) під керівництвом д-ра М. Берковічі – до Балти. Остання наприкінці 1944 р. зібрала близько 450 місцевих дітей та 50 сиріт у Тирасполі, та відправила до спеціального притулку, створеного румунською єврейською общиною (Eaton, 2013).

Допомога, організована Центром румунських євреїв, була не єдиною. Союз єврейських общин Румунії ініціював створення Автономного комітету з надання допомоги біженцям, метою якого була організація найнеобхіднішої допомоги євреям-жертвам погромів, зокрема в м. Ясси та ін. Комітет існував завдяки благодійним внескам румунської єврейської общини, а також міжнародних організацій. Про діяльність комітету за 20 місяців існування такі дані (див. табл. 1) (Carp, Vol. 3, 1947).

Таблиця 1

Діяльність Автономного комітету з надання допомоги євреям-жертвам масових погромів (1941–1943 рр.)

Види допомоги	Розмір допомоги, лей
Колективна допомога – гроші	79 464 00
Індивідуальна допомога (від родичів та друзів депортованих)	81 669 800
Продукти харчування	24 000 000
Медикаменти	14 458 000
Використані предмети (колективні пакунки)	199 663 400
Використані предмети (індивідуальні пакунки від рідних депортованих)	71 286 100
Побутові предмети та книги	11 267 473
ВСЬОГО	481 807 045

Ця сума не включає 25 000 000 лей (14 000 000 лей отримані у жовтні 1942 – березні 1943 р., 10 680 000 лей – у березні–листопаді 1943 р.), індивідуально отриманої із-за кордону від Джойнту через румунських представників ВСК: В. Фішера, д-ра К. Янку та М. Бенвенішті (Carp, Vol. 3, 1946). Якщо прийняти до уваги, що курс румунської лей до американського долару у роки війни становив: \$1=125 ле, то сума виділених коштів Джойнтом представляється доволі значною – близько \$200 000 (R. Edvinsson). Зауважимо, що ця сума була далеко не єдиною, що надійшла від організації.

Також окрема допомога поступила через сіоністські організації.

У цей час міжнародні організації не полишали планів щодо еміграції євреїв до Палестини. Підтвердженням цьому є листування між представниками Червоного Хреста. Так, в одному з листів В. Стейгера, делегата Червоного Хреста у Румунії, до М. Губера, президента організації, мова йде «про можливість еміграції румунських євреїв, депортованих до «Трансїстрії», до Сирії та Палестини». Ініціатором цього проекту став М. Бадан, представник комерційного управління Міжнародної туристичної компанії *Wagons-Lit** (Schiefelbusch, 2014, р. 154–156), а Червоний Хрест мав би забезпечити усю організацію такої допомоги. Частково

у власності велику кількість розкішних спальних вагонів, компанія здійснювала залізничні перевезення по всій Європі.

* Міжнародна туристична компанія, була створена в 1976 р. зі штаб-квартирою в Парижі. Маючи

цей проект було реалізовано на кошти американських організації, зокрема Джойнту (USHMM, RG–19.045M, Reel 7, G59/5–125. Letter from W. Steiger to M. Huber, January 28, 1943).

Заклики міжнародних організацій щодо еміграції євреїв до Палестини створили дискусію щодо категорій тих, хто їй підлягав. Зокрема, у листі на ім'я Р. Лекки, глава Центрального єврейського офісу (створеного замість Союзу єврейських общин Румунії, очолюваного В. Філдерманом), отриманого від одного від підлеглих, мова йшла про наступні «категорії євреїв на репатріацію:

- сироти, вдови, інваліди та нагороджені за участь у Першій світовій війни;
- євреї, народжені в окрузі Дорохой (що були депортовані як «колабораціоністи»;
- євреї, народжені у Молдові та Валахії – тих регіонів, з яких, згідно наказам про депортацію, вони були несправедливо виселені;
- звільнені або колишні цивільні службовці;
- євреї, депортовані у вересні 1942 р. за заборонену політичну діяльність або за примусовими трудовими законами);
- діти-сироти» (Carp, 1947).

Вже у листопаді 1942 р. було дозволено повертатися усім євреям, депортованим до «Трансїстрії», окрім польських євреїв, комуністів та депортованих за спеціальними наказами (Carp, 1947). Проте дискусії з цього приводу продовжувалися, що істотно гальмувало процес порятунку тих, хто на кінець 1942 р. вижив у концетраційних таборах та гетто «Трансїстрії».

Надзвичайний комітет із порятунку євреїв (заснований представниками праворадикальної підпільної воєнізованої організації у Палестині – Іргун Цвай Леумі) закликав Державний департамент США зробити хоч що-небудь для румунських євреїв. Врешті-решт, Держдеп погодився відправити \$170 000 до ВСК у Швейцарії для передачі до Румунії. За втручанням британців, сума була скорочена до... \$25 000 у грудні 1943 р. Трансфер було здійснено, проте це була єдина дія еміграції та врятування життя євреїв Румунії на той момент (Bauer, 1981). Слід відмітити, що ці ресурси могли бути використані для нелегального в'їзду румунських євреїв до Палестини, і саме цього побоювався британський уряд.

Однак, у 1943 р. у Великій Британії Палата Лордів затвердила резолюцію, що мала на меті «сприяння у допомозі угорським, румунським та болгарським єврейським дітям та дорослим». Більш того, наголошувалося на «необхідності

через нейтральні країни звернутися до німецької влади для евакуації євреїв до Британської імперії та інших країн. В разі, якщо Гітлер відмовиться – його провина стане ще більш очевидною» (USHMM, RG–19.045M, Reel 11, Programme for the Rescue of Jews from Nazi-Occupied Europe. Resolution by House of Lords / British / on the view of Archbishop...). Отже, можна говорити про певні поступки британського уряду, що пояснювалося численними документальними підтвердженнями про трагедію румунських євреїв.

16 грудня 1943 р. Комісія МЧХ, на чолі з Ч. Колбом та разом із делегатами президентської та урядової ради, відвідали декілька єврейських поселень у «Трансїстрії» (які влада дозволила їм побачити). Але лідери останніх зробили все, щоб донести правду до делегатів (Carp, 1947). Ця подія стала вирішальною у справі румунських євреїв: міжнародне співтовариство отримало підтвердження злочину з боку румунської влади щодо єврейського населення регіону. Тема допомога румунським євреям у «Трансїстрії» змусила різні установи та організації скоординувати свої зусилля.

IV етап (1944–1945). На цей етап припадає найбільш активна допомога від міжнародних благодійних організацій, що пояснювалося вступом у війну Румунії на боці держав антигітлерівської коаліції та відкриттям кордонів для вільної діяльності зарубіжних установ.

Слід відмітити взаємозв'язок міжнародних установ щодо надання допомоги нужденним у цей період. Наприклад, у листі, датованому 28 лютого 1944 р. та адресованому представникам Комітету із справ біженців від МЧХ, мова йшла про становище біженців у «Трансїстрії», особлива увага приділена доставці медикаментів, необхідних для поліпшення ситуації у регіоні. У додатку перераховані усі медичні препарати (полівітаміни, вітаквін, фітін – підтримуючі препарати та інсулін), їхня кількість та вартість [мається на увазі закупівельна ціна, у швейцарських франках – *I. P.*] (USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–336. Letter ICRC to WRB, February 28, 1944). Медикаменти становили серйозну частину усіх посилок, що були відправлені єврейському населенню «Трансїстрії» та Румунії.

На цьому етапі активну участь у наданні допомоги брала Єврейська Агенція, що виділяла кошти на еміграцію румунських євреїв (зокрема, тих що перебували у «Трансїстрії») до Палестини (Braham, 1997).

Основні проблеми, з якими зіткнулися благодійні організації у Румунії, були наступними:

– фінансові (переведення коштів на рахунки представників або МЧХ, або румунської єврейської общини);

– організаційні (невизначеність статусу представників той чи іншої організації, посередництво, коли жодна зі сторін не хотіла брати на себе додаткову відповідальність);

– проблема невизначеного статусу депортованих євреїв. Наприклад, в одному із листів до Комітету з надання допомоги біженцям та МЧХ, Джойнт наголошував на долі євреїв Угорщини, Болгарії, а також згадував румунських євреїв. При цьому мова йшла про так звані «союзницькі нації» (до яких входять румунські, болгарські та угорські євреї); це поняття охоплює «військовополонених та інтернованих цивільних осіб, але депортовані євреї не підпадають під ці категорії» (USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–333.03. Letter from JDC to WRB and ICRC, November 9, 1944).

Це питання стало на заваді діяльності багатьох міжурядових комітетів та комісій. Єдиним можливим виходом із становища була співпраця неприбуткових, благодійних інституцій, що могли надавати допомогу нужденним категоріям населення, незалежно від їхнього статусу. Підтвердженням цьому є звіт Джойнту, де надана інформація по витратах суми у \$100 000, наданої Джойнтом у розпорядження МЧХ. Зокрема, зазначається, що чверть суми (тобто, \$25 000) була витрачена «на закупку продуктів харчування та медикаментів для євреїв Румунії – депортованих та евакуйованих з цієї країни» (USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–333.01. JDC Report concerning its activity in Eastern Europe, 1945). Саме ці категорії найбільше потребували допомоги, і саме на них були спрямовані зусилля благодійних організацій з початку 1944 р.

Наявні дослідження засвідчують неоднозначність ставлення вчених до питання допомоги румунським євреям у роки Голокосту: з одного боку, Румунія втратила, за різними підрахунками, від 280 тис. до 380 тис. євреїв (The Report of the International Commission on the Holocaust in Romania, 2005), що ставить під сумнів ефективність наданої допомоги. Додамо, що із зазначеної кількості, загинуло 105–120 тис. румунських та 115–180 тис. місцевих, українських, євреїв (The Report of the International Commission on the Holocaust in Romania, 2005) З іншого боку, румунські євреї мали більше шансів на виживання у порівнянні з єврейськими общинами в окупованих країнах (Польщі) і країнах осі (Німеччина, Хорватія). Це стало можливим завдяки тісній, плідній

співпраці єврейської общини Румунії з єврейськими установами, міжнародними благодійними організаціями впродовж Другої світової війни.

Проаналізувавши діяльність благодійних організацій щодо надання допомоги румунським євреям, можна дійти таких **висновків**:

1. Надання допомоги румунським євреям відбувалося впродовж всього періоду Другої світової війни з боку всіх міжнародних організацій (передусім – благодійних). Найбільш активно ця допомога надавалась з кінця 1943 р., що пояснювалося обстановкою на театрі воєнних дій, і відповідно, можливістю залучення матеріальних ресурсів від урядів країн Заходу (переважно, США).

2. Існуючі розбіжності у поглядах благодійних організацій, установ та агенцій, певним чином гальмували процес надання допомоги румунським євреям. Проте, вже з 1943 р. ці розбіжності відступили на задній план, і зусилля усіх організацій були об'єднані навколо організації ефективної допомоги та порятунку євреям Європи, зокрема Румунії.

3. Усю надану допомогу можна розподілити на декілька типів:

– фінансова допомога – найбільш дієва, але доволі проблемна, враховуючи статус Румунії як країни-союзниці нацистської Німеччини. Цей тип допомоги надавав Джойнт. Про розміри коштів, що виділялися румунським євреям, свідчать наступні цифри: \$ 846 439 було виділено для Румунії лише за 1944 р. (Baueg, 1981) Зазначимо, що саме в цьому році країна змінила свій статус – вступила у війну на боці країн антигітлерівської коаліції, що полегшило проведення міжнародних банківських операцій;

– допомога з надання їжі, одягу, медикаментів (також доволі активна, та при розподілі доволі часто прямі «адресати» могли не отримати її через корумпованість румунських солдат/посадовців, або з інших причин);

– рятування шляхом еміграції євреїв до Палестини (з кінця 1943 р.).

4. Допомога та порятунок румунських євреїв здебільшого залежали від людського фактору: насамперед, мова йде про лідерів тих чи інших установ, організацій, які могли переконати як представників румунської влади, так і уряди західних країн, у необхідності надати будь-яку допомогу нужденним євреям. Передусім, це В. Філдерман, С. Майєр, Ч. Колб, Ф. Шрага, Р. Маклелланд та ін. Ці особи були, передусім, виконавцями волі установ або інстанцій, які вони представляли, проте змогли проявити особисті якості в організації допомоги.

5. Однією з особливостей було надання допомоги на території «Транснїстрїї» саме румунським євреям, оскільки на час її отримання (з кінця 1942 р.) переважна більшість українських, місцевих євреїв, була знищена. Проте деякі документи свідчать, що ті місцеві євреї, що вижили, отримували продуктові посилки, теплі речі від міжнародних установ (Джойнту, МЧХ).

6. Дослідження теми допомоги румунським євреям ставить перед науковцями нові проблеми, що потребують подальшого вивчення. Наприклад, використання мемуарних джерел, які можуть суттєво доповнити картину подій Голокосту в Румунії та «Транснїстрїї». Залишаються не вирішеними питання допомоги з «не-єврейського» оточення, роль румунської громади у цілому в даному процесі.

Бібліографічні посилання

- Альтман, И. (2002). *Холокост и еврейское сопротивление на оккупированной территории СССР*. Москва: Фонд «Холокост».
- Винокурова, Ф. (2010). Доля буковинських євреїв у гетто і таборах Транснїстрїї в період 1941–1944 рр. (огляд документальних джерел державного архіву Вінницької області). *Голокост і сучасність* (2(8)), 9–17.
- Дюков, А. (Ред.). (2010). *Забутий агресор: румунська окупація Молдавії и Транснїстрїї*. Москва: Историческая память.
- Круглов, А. (2014). *Истребление евреев Одессы в 1941–1943 гг.* Днепропетровск: Институт «Ткума».
- Мельтюхов, М. (2010). *Бессарабский вопрос: между мировыми войнами 1917–1940*. Москва: Вече.
- Назария, С. (2005). *Холокост. Страницы истории на территории Молдовы и в прилегающих областях Украины в годы фашистской оккупации, 1941–1944*. Кишинев: F.E.P. «Tipogr. Centala».
- Суровцев, О. (2010). Спогади буковинського єврейства – важливе джерело у дослідженні подій Голокосту. *Питання історії України* (13), 193–201.
- Суровцев, О. (2011). Спротив буковинського єврейства під час подій Голокосту: приклади, роздуми та подолання міфів. *Питання історії України* (14), 169–176.
- Сушон, Л. (1998). *Транснїстрия: євреї в аду*. Одеса: РІО АО кінокомпанія «ЮГ».
- Хахам, Д. (Ред.). (2011). *Не забудем Холокост в Бессарабии и Транснїстрии в 1941–1944 годах (к 70-летию заключения бессарабских евреев в лагеря и гетто)*. Тель-Авив.
- Ancel, J. (2003). *Transnistria, 1941–1942: The Romanian Mass Murder Campaigns*. Tel Aviv: Goldstein-Goren Diaspora Research Center, Tel Aviv University.
- Ancel, J. (2007). *The Economic Destruction of the Romanian Jewry*. Jerusalem: Yad Vashem, The International Institute for Holocaust Studies.
- Bauer, Y. (1981). *American Jewry and the Holocaust: the American Jewish Joint Distribution Committee, 1939–1945*. Detroit: Wayne State University Press.
- Benjamin, L. (2001). *Prigoana si rezidenta in istoria evreilor din Romania, 1940–1944*. Brasov: Hasefer.
- Braham, R. L. (ed.). (1997). *The Destruction of the Romanian and Ukrainian Jews during the Antonescu Era*. New York: Columbia University Press.
- Carp, M. (1946). *The Black Book: The Sufferings of the Jews from Romania, 1940–1944* (Vol. 1. The Legionary Movement and the Rebellion). Bucharest: The Socec & Co. S. A. R Publishing House.
- Carp, M. (1947). *The Black Book: The Sufferings of the Jews from Romania, 1940–1944* (Vol. 3. Transnistria). Bucharest: «Dacia Traiana» National Publishing and Graphic Arts Society.
- Deletant, D. (2006). *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940–1944*. Hampshire: Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9780230502093.
- Deletant, D. (2008). Transnistria and the Romanian Solution to the «Jewish Problem». In R. L. Brandon (Ed.), *The Shoah in Ukraine: History, Testimony, Memorialization*, 156–189. Bloomington: Indiana University Press.
- Dumitru, D. (2016). *The State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust: the Borderlands of Romania and the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/cbo9781316443699
- Eaton, H. (2013). *The Origins and Onset of the Romanian Holocaust*. Detroit: Wayne State University Press.
- Edvinsson, R. (ed.). *Portal for Historical Statistics*. Retrieved from <http://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html>
- Franklin D. Roosevelt Library, *Henry Morgenthau Jr. Papers, Box 169. Joint Distribution Committee, 1933–1944*.
- Franklin D. Roosevelt Library, *Ira Hirschmann, Box 2. Franklin D. Roosevelt Library, OF 700, Palestine 1944–1945*.
- Franklin D. Roosevelt Library, *PPF 7383, American Jewish Joint Distribution Committee*.
- Gutman, I. & Zuroff, E. (eds.). (1977). Proceedings of the Second Yad Vashem International Historical Conference, April 8–11, 1974. *Rescue Attempts during the Holocaust*. Jerusalem: Yad Vashem.
- Ioanid, R. (2000). *The Holocaust in Romania: the Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940–1944*. Chicago: Ivan R. Dee.
- Salamon, L. M. & Anheier, H. K. (1996). *The International Classification of Nonprofit Organizations: ICNPRO-REVISION 1, 1996*. Baltimore: The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.
- Litani, D. (1967). The Destruction of the Jews of Odessa in the Light of Rumanian Documents. *Yad Vashem Studies*, VI, 135–55.
- Ofer, D. (1990). *Escaping the Holocaust: Illegal Immigration to the Land of Israel 1939–1944*. New York: Oxford University Press.

- Porat, D. (1989). The Transnistria Affair and the Rescue Policy of the Zionist Leadership in Palestine, 1942–1943. In M. Marrus (Ed.), *The Nazi Holocaust: Historical Articles on the Destruction of European Jews. 9: The End of the Holocaust*, 223–248. Norwalk: Mecklermedia. doi:10.1515/9783110976519.223.
- Rozen, M. (2006). *The Holocaust under the Antonescu Government: Historical and Statistical Data about Jews in Romania, 1940–1944*. Cluj-Napoka: Editura Dacia.
- Schiefelbusch, M. & Diemel, H.-L. (eds.). (2014). *Linking Networks: The Formation of Common Standards and Visions for Infrastructure Development*. Berlin: Berlin Technical University, Ashgate Publishing.
- Segev, Z. (2014). *The World Jewish Congress during the Holocaust: Between Activism and Restraint*. De Gruyter Oldenbourg. doi:10.1515/9783110320268.
- Shapiro, P. A. (2015). *The Kishinev Ghetto, 1941–1942: A Documentary History of the Holocaust in Romania's Contested Borderlands*. Tuscaloosa: University Alabama Press.
- Solonari, V. (2009). *Purifying the Nation: Population Exchange and Ethnic Cleansing in Nazi-Allied Romania*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Stan, F. C. (2012). *Situatia Evreilor din Romania intre anii 1940–1944*. Cluj-Napoka.
- The Report of the International Commission on the Holocaust in Romania*. (2005). Iasi: Polirom.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 5, G59/2/112–56 [Various correspondence], 1 Dec. 1944 – 13 Aug. 1946.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 7, G59/5–125 *Emigration to Palestine: 1943 [general correspondence]*. 5 Jan. 1943 – 30 Dec. 1943.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–331 *American Joint Distribution Committee: letters sent to Mr. Saly Mayer*. 12 Jan. 1943 – 10 Jan. 1950.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–332 *American Joint Distribution Committee [relations]*. 10 Apr. 1943 – 7 Aug. 1950.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–333.01 [General correspondence with American Joint Distribution Committee]. 10 Apr. 1943 – 7 Aug. 1950.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–333.03 *American Joint Distribution Committee: Bucharest, Budapest, Geneva, Lisbon, New York*. 27 Apr. 1943 – 7 Aug. 1950.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–335 *War Refugee Board: correspondence received from Mr. Mac Clelland*. 23 Jan. 1944 – 14 Sept. 1945.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 7, G59/4–99 *Appeal of Jewish circles of Bucharest*. 18 Dec. 1944 – 18 Dec. 1944;
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–336 *War Refugee Board: various dossiers*. 28 Jan. 1944 – 9 Aug. 1946.

References

- Altman, I. (2002). *Holokost i evrejskoe soprotivlenie na okkupirovannoj territorii SSSR [Holocaust and Jewish resistance in the occupied territory of the USSR]*. Moscow : Fond «Holokost» (in Russian).
- Ancel, J. (2003). *Transnistria, 1941–1942: The Romanian Mass Murder Campaigns*. Tel Aviv: Goldstein-Goren Diaspora Research Center, Tel Aviv University.
- Ancel, J. (2007). *The Economic Destruction of Romanian Jewry*. Jerusalem: Yad Vashem, The International Institute for Holocaust Studies.
- Bauer, Y. (1981). *American Jewry and the Holocaust: the American Jewish Joint Distribution Committee, 1939–1945*. Detroit: Wayne State University Press.
- Benjamin, L. (2001). *Prigoana si rezistenta in istoria evreilor din Romania, 1940–1944*. Brasov: Hasefer.
- Braham, R. L. (Ed.). (1997). *The Destruction of Romanian and Ukrainian Jews during the Antonescu Era*. New York: Columbia University Press.
- Carp, M. (1946). *The Black Book: The Sufferings of the Jews from Romania, 1940–1944* (Vol. 1. The Legionary Movement and the Rebellion). Bucharest: The Socec & Co. S. A. R Publishing House.
- Carp, M. (1947). *The Black Book: The Sufferings of the Jews from Romania, 1940–1944* (Vol. 3. Transnistria). Bucharest: «Dacia Traiana» National Publishing and Graphic Arts Society.
- Deletant, D. (2006). *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940–1944*. Hampshire: Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9780230502093.
- Deletant, D. (2008). Transnistria and the Romanian Solution to the «Jewish Problem». In R. L. Brandon (ed.), *The Shoah in Ukraine: History, Testimony, Memorialization*, 156–189. Bloomington: Indiana University Press.
- Dumitru, D. (2016). *The State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust: the Borderlands of Romania and the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/cbo9781316443699
- Dyukov, A. (ed.). (2010). *Zabytyy agressor: rumynskaya okkupatsiya Moldavii i Transnistrii [The forgotten aggressor: the Romanian occupation of Moldova and Transnistria]*. Moscow : Istoricheskaya pamyat' (in Russian).
- Eaton, H. (2013). *The Origins and Onset of the Romanian Holocaust*. Detroit: Wayne State University Press.
- Edvinsson, R. (ed.). *Portal for Historical Statistics*. Retrieved from: <http://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html>.
- Franklin D. Roosevelt Library, *Henry Morgenthau Jr. Papers, Box 169. Joint Distribution Committee, 1933–1944*.
- Franklin D. Roosevelt Library, *Ira Hirschmann, Box 2*.
- Franklin D. Roosevelt Library, *PPF 7383, American Jewish Joint Distribution Committee*.
- Franklin D. Roosevelt Library, *OF 700, Palestine 1944–1945*.
- Gutman, I. & Zuroff, E. (eds.). (1977). Proceedings of the Second Yad Vashem International Historical Conference, April 8–11, 1974. *Rescue Attempts during the Holocaust*. Jerusalem: Yad Vashem.
- Ioanid, R. (2000). *The Holocaust in Romania: the Destruction of Jews and Gypsies under the*

- Antonescu Regime, 1940–1944*. Chicago: Ivan R. Dee.
- Khakham, D. (ed.). (2011). *Ne zabudem Kholokost v Bessarabii i Transnistrii v 1941–1944 godakh (k 70-letiyu zaklyucheniya bessarabskikh evreev v lagerya i getto) [Do not forget the Holocaust in Bessarabia and Transnistria in 1941–1944 (to the 70th anniversary of the conclusion of Bessarabian Jews in the camps and ghettos)]*. Tel Aviv (in Russian).
- Kruglov, A. (2014). *Istreblenie evreev Odessy v 1941–1943 gg [The Destruction of the Jews of Odessa in 1941–1943]* Dnipropetrovsk: Institute of «Tkuma» (in Russian).
- Litani, D. (1967). The Destruction of the Jews of Odessa in the Light of Rumanian Documents. *Yad Vashem Studies*, VI, 135–155.
- Mel'tyukhov, M. (2010). *Bessarabskiy vopros: mezhdru mirovymi voynami 1917–1940 [The Bessarabian question: between the world wars of 1917–1940]*. Moscow: Veche (in Russian).
- Nazariya, S. (2005). *Kholokost. Stranitsy istorii na territorii Moldovy i v prilegayushchikh oblastyakh Ukrainy v gody fashistskoy okkupatsii, 1941–1944 [The Holocaust. Pages of history on the territory of Moldova and in the adjoining regions of Ukraine during the years of the fascist occupation, 1941–1944]*. Chisinau : F.E.P. «Tipogr.cental» (in Russian).
- Ofer, D. (1990). *Escaping the Holocaust: Illegal Immigration to the Land of Israel 1939–1944*. New York: Oxford University Press.
- Porat, D. (1989). The Transnistria Affair and the Rescue Policy of the Zionist Leadership in Palestine, 1942–1943. In M. Marrus (ed.), *The Nazi Holocaust: Historical Articles on the Destruction of European Jews*. 9: *The End of the Holocaust*, 223–248. Norwalk: Mecklermedia. doi:10.1515/9783110976519.223
- Rozen, M. (2006). *The Holocaust under the Antonescu Government: Historical and Statistical Data about Jews in Romania, 1940–1944*. Cluj-Napoka: Editura Dacia.
- Salamon, L. M. & Anheler, H. K. (1996). *The International Classification of Nonprofit Organizations: ICNPRO-REVISION 1, 1996*. Baltimore: The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.
- Schiefelbusch, M. & Diemel, H.-L. (eds.). (2014). *Linking Networks: The Formation of Common Standards and Visions for Infrastructure Development*. Berlin: Berlin Technical University, Ashgate Publishing.
- Segev, Z. (2014). *The World Jewish Congress during the Holocaust: Between Activism and Restraint*. De Gruyter Oldenbourg. doi:10.1515/9783110320268.
- Shapiro, P. A. (2015). *The Kishinev Ghetto, 1941–1942: A Documentary History of the Holocaust in Romania's Contested Borderlands*. Tuscaloosa: University Alabama Press.
- Solonari, V. (2009). *Purifying the Nation: Population Exchange and Ethnic Cleansing in Nazi-Allied Romania*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Stan, F. C. (2012). *Situatia Evreilor din Romania intre anii 1940–1944*. Cluj-Napoka.
- Surovtsev, O. (2010). Spohady bukovyns'koho yevreystva – vazhlyve dzherelo u doslidzhenni podiy Holokostu [The Memories of Bukovyna Jewishness as Important Source in Holocaust Research]. *Pytannya istoriyi Ukrayiny [History of Ukraine]* (13), 193–201 (in Ukrainian).
- Surovtsev, O. (2011). Sprotyv bukovyns'koho yevreystva pid chas podiy Holokostu: pryklady, rozdumy ta podolannya mifiv [Resistance of Bukovynian Jewry during the events of the Holocaust : examples, thoughts and myths overcoming]. *Pytannya istoriyi Ukrayiny [History of Ukraine]* (14), 169–176 (in Ukrainian).
- Sushon, L. (1998). *Transnistriya: evrei v adu [Transnistria: Jews in Hell]*. Odessa: RIO AO kinokompaniya «Yug» (in Russian).
- The Report of the International Commission on the Holocaust in Romania*. (2005). Iasi: Polirom.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–332 *American Joint Distribution Committee [relations]*. 10 Apr. 1943 – 7 Aug. 1950.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–333.01 *[General correspondence with American Joint Distribution Committee]*. 10 Apr. 1943 – 7 Aug. 1950.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–333.03 *American Joint Distribution Committee: Bucharest, Budapest, Geneva, Lisbon, New York*. 27 Apr. 1943 – 7 Aug. 1950.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–335 *War Refugee Board: correspondence received from Mr. Mac Clelland*. 23 Jan. 1944 – 14 Sept. 1945.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–336 *War Refugee Board: various dossiers*. 28 Jan. 1944 – 9 Aug. 1946.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 5, G59/2/112–56 *[Various correspondence]*, 1 Dec. 1944 – 13 Aug. 1946.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 7, G59/5–125 *Emigration to Palestine: 1943 [general correspondence]*. 5 Jan. 1943 – 30 Dec. 1943.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 11, G59/7–331 *American Joint Distribution Committee: letters sent to Mr. Saly Mayer*. 12 Jan. 1943 – 10 Jan. 1950.
- USHMM, RG–19.045M, Reel 7, G59/4–99 *Appeal of Jewish circles of Bucharest*. 18 Dec. 1944 – 18 Dec. 1944;
- Vynokurova, F. (2010). Dolya bukovyns'kykh yevreyiv u hetto i taborakh Transnistriyi v period 1941–1944 rr. (ohlyad dokumental'nykh dzherel derzhavnoho arkhivu Vinnyts'koyi oblasti) [The Fate of Bukovinian Jews in the Ghettos and Camps of Transnistria, 1941–1944: A Review of the Source Documents at the Vinnytsa Oblast State Archive]. *Golokost i suchasnist' [Holocaust and Modernity]* (2(8)), 9–17 (in Ukrainian).

Надійшла до редколегії 07.03.2017